

A nyelv az anyától tanulja természetét, a nemesre törekvést, az élet megtartásának törvényeit. A nyelvet lehet suttogni, a nyelv tud rejtőzni a veszély előtt, tud büszkén egyenes lenni, tud ellenállást szítani, lehet vele gyűlölni, tud siratni, s ha kell, átváltozik az erőszak előtt: hasonlatokká szelídül, szimbólumokba rejti arcát — ezernyi alakot ölt, s mindent az élet megtartásáért.

Az anyanyelv a világ, a világhoz vezető út is.

Az anyanyelv befogadja természetünk tájait; az anyanyelv megőrzi történelmünk helyeit. S megőrzi a mai napot is.

Az anyanyelv egyenlő vállalt önmagunkkal. Egyre kellene ügyelnie minden magyarnak: ne legyen árulója önmagának, elhagyója, elvesztője, elárulója saját nyelvének. Ezt kell megtagadnunk mindenkor és mindenhol: az árulást.

Tisztelet mindazoknak, lakjanak bárhol a világon, akik előéneklésükkel, szellemi ténykedésükkel, erkölcsi tartásukkal, kezük munkájával hozzájárultak mai magyarságlétünk erőinek, nemes szándékainak erősödő összhangjához.

„Akikért nem szólt a harang” — a Pozsonyban megjelenő Új Szó ezzel a címmel már hónapok óta közöl egy kísérteties névsort: azon férfiak nevét teszik közzé, részletekben, akiket 1944 végén és 1945 elején galád módon kicsaltak otthonukból, majd a Szovjetunióba hurcoltak. Kárpátalja, a Felső-Bodroghöz, Gömör, Mátyusföld, a Csallóköz kis városaiból és falvaiból tízezreket tapostak a háború országútjain.

Elég volt a bűnhődésből. Elég volt a vádbeszédekből is. Felelősséget kell vállalnunk magunkért. Le kellett és le kell győznünk a múltat. Most már forduljunk magunk felé, nekünk a jövőt kell legyőznünk. Értünk, jövőnkért, megérdemelt győzelmeinkért szóljon a harang.

Nagy Károly

Nemzettudat, nacionalizmus, sovinizmus, modern magyarságtudat

1. Az évezred utolsó évtizedében szinte forradalmi gyorsaságú, alapvető politikai, hatalmi, gazdasági, társadalmi változások tanúi, okozói és elszenvedői, győztesei és néha áldozatai is vagyunk világszerte. E történelmi jelentőségű változások egyik legfontosabbika európai földrészünkön a világ második nagyhatalma, a totális diktatúrával uralkodó szovjet birodalom szétesése. A birodalom és a hasonló mintájú, első és második világháború után erőszakolt politikai, földrajzi, állami konstrukciók korábbi egységei egymás után szuverenitásra, autonómiára törekszenek. Törekvéseik egyik

formája a nemzeti függetlenség eléréséért, a nemzeti önrendelkezés jogáért, nemzetközi elismertetésért, közigazgatási, politikai, gazdasági, társadalmi szerkezetük megteremtéséért folytatott küzdelem. E küzdelemnek egyik kísérő jelensége az, hogy felszabadultak, ismét az emberi jogok részévé váltak a nemzettudat korábban tiltott, üldözött és büntetett megnyilvánulásai. A másik kísérő jelenség az, hogy a nemzeti megnyilvánulások mellett helyenként — pl. Romániában, Szlovákiában, a volt jugoszláv területeken és másutt — a nagyobb hatalommal rendelkező nemzet tagjai a más nemzethez tartozók ellen jogfosztó törvényeket, rendelkezéseket hoznak, erőszakot érvényesítenek, sőt pogromokat, tömeggyilkosságokat követnek el. Ez utóbbi embertelenségek okait vizsgálva sokan arra a következtetésre jutottak és jutnak, hogy Közép- és Kelet-Európában (és másutt is) ma az egyik legfőbb veszély a nacionalizmus...

A veszélyt hangoztatók közül sokan viszont gyakorta azonosítják a nacionalizmus fogalmát a nemzettudat fogalmával és mindkettőt az erőszakos, gyűlölködő sovinizmus fogalmával. A „nacionalizmus” szót és fogalmat világszerte sok publicista elítélő, pejoratív jelzőként használja. Ez a fogalomzavar torzít és bénít, többek közt azért is, mert ha erőszak ellen akar valaki fellépni, akkor azt vélheti, hogy egy másik fél hazaszeretetével kell szembeszegülni. Holott nem a szeretetét, hanem a gyűlöletét kell megszüntetni, gyűlöletét viszont nem a szeretete okozza.

Korábban a totális diktatúra jellegét öltő birodalmak fenntartói és helytartói tudatosan, erőszakos céljaik érdekében hirdették — és kegyetlenül érvényesítették ezt az egybemosó, többszörös azonosságot, ezt a fogalomzavart.

Hogyan határozza meg például a *Magyar Értelmező Kéziszótár* (Akadémiai Kiadó, Budapest, 1972. 982. 1.) a nacionalizmust? Kétféleképpen. Szó szerint így: „nacionalizmus fn Pol 1. Nemzeti elkülönülést, más nemzetekkel szembenállást hirdető, a dolgozó osztályok érdekeit vélt nemzeti érdekeknek alárendelő burzsoá politikai és ideológiai irányzat. 2. A korai kapitalizmusban egységes nemzeti állam kialakítására, ma a gyarmati és fejlődő országokban nemzeti függetlenségre törekvő polgári irányzat.” Vagyis ugyanaz az irányzat a „létező szocializmusban” elítélendő, rendszerellenes, máskor és másutt: haladó”. (Második világháború utáni történelmünk egyik szomorú ténye, hogy szinte nem volt a magyarság érdekeiért is szót emelő olyan jelentős írónk, költőnk, értelmiségink, akit ne támadtak volna rendszeresen a kommunista diktatúrák különböző „szervei” az így definiált „nacionalizmus” vádjával Németh Lászlótól, Sinka Istvántól és Szabó Lőrinctől Illyés Gyuláig, Csoóri Sándorig és Nagy Gáspárig; Farkas Árpádtól, Kányádi Sándortól és Sütő Andrástól Dobos Lászlóig, Gion Nándorig és Kovács Vilmosig.)

Ezzel szemben milyen meghatározást ad a nacionalizmusról pl. az angol nyelvterületeken mérvadó Webster's szótár (*The New Lexicon Webster's*

Dictionary of the English Language, New York, 1988, p. 666)? Szó szerint ezt és ennyit: „nationalism n. devotion to one's nation, advocacy of national unity or independence”. Magyarul: hűség, ragaszkodás a nemzethez, a nemzeti egység vagy függetlenség támogatása, pártolása.

E hűség és ragaszkodás pedig a közértelmezés szerint a nemzetek, nemzetiségek kollektív, alapvető — bár, sajnos, nemzetközileg még mindig nem kodifikált, nem elismert, s így nem védett — emberi joga. Jászi Oszkár 1911. január 28-án a Galilei Kör ülésén így érvelt erről: „Minden nemzetiségnek megvan az ő elvitázhatatlan joga arra, hogy a benne szunnyadó összes kulturális erőket, legyen az nyelv, történelem, vagy művészet, saját módja szerint, a saját ízlése szerint fejlessze ki. Ezt nevezem én a nemzetiségi törekvések létminimumának.” (*Jászi Oszkár publicisztikája, Magvető, 1982. 159. I.*)

Ha a Kárpát-medence és a világ magyarsága nemzettudatát és nemzeti érzéseit — értékes energiaforrásként — a szétszakított és szétszórt magyar nemzettek integráló, egymás támogatására készítő centripetális erejévé akarjuk fejleszteni, akkor ezt most dezintegráló, centrifugális világtörlelmi folyamatok közepette kell tennünk. És annak tudatában, hogy a lörténelmi folyamatok negatív kísérő jelenségeiért sokan éppen azokat az emberi tudat- és érzéstartalmakat okolják zűrzavarossá változtatott jelenléstartalmú szavakkal, amelyeket mi támogatni akarunk.

Szükséges és fontos tehát napjainkban megkísérelnünk tisztázni e kérdéskör néhány fogalmát ahhoz, hogy az ezredfordulóhoz közeledve tárgyilagos nyitottsággal, emelt fővel, határozott emberséggel vehessünk részt a magyarságtudat további alakulásaiban, alakításában.

2. *A nemzettudat* egyének és csoportok önmeghatározásának, önazonosságának, identitásának egyik összetevője. Egyéneknél olyan, mint például a családtudat. Arra a kérdésre, hogy: ki vagyok én, a sok közül az egyik válaszom az, hogy családom tagja is vagyok. Csoportoknál a nemzettudat rendszerint kulturális — ezen belül: nyelvi, értékrendszer- és normarendszer-beli, művészeti, élelforma-beli — és történelmi (néha, néhol földrajzi, területi) sajátosság, közösség tudata. Arra a kérdésre, hogy kik vagyunk mi, többek közt — emberek, európaiak, ázsiai eredetűek, finn-ugor nyelv-család-beliek — az egyik válaszunk az, hogy magyarok is vagyunk.

A nacionalizmus mint minden „izmus”, rendszerezett, célirányos koncepciókat, érzéseket és magatartásformákat jelöl. Egyének és csoportok nemzeti tudatához igyekszik hozzáadni a nemzet iránti szeretet, hűség és áldozatkészség érzelmeit és a pártfogás, a támogatás akarati elemeit a nemzeti egység, függetlenség, érdekérvényesítés elérésére. Vagyis a közösség vezetőinek, intézményeinek, gondolkodóinak, papjainak, tanítóinak íróinak nemcsak az az üzenete a nemzet tagjai számára hogy „szeresd felebarátodat

mint önmagadat, meg hogy „tiszteld atyádat és anyádat”, hanem az is, hogy „hazádnak rendületlenül légy híve”.

A nemzettudatot tehát egy állapot racionális tudomásulvételeként határozhatjuk meg, a nacionalizmust pedig e tudati elemhez kapcsolódó pozitív érzelmi és akarati magatartásformaként. (Bibó István és Illyés Gyula „patriotizmusként” emlegette a pozitív nemzeti érzést.) Mindkettő valóságosan és ezért definiálhatóan elhatárolódik azoktól a negatív, erőszakos, kártékony egyéni és csoportos magatartásformáktól, amelyeket — Nicolas Chauvin, I. Napóleon fanatikus katonája óta — gyűjtőnévvel sovinizmusnak nevezünk.

A *sovinizmus* antihumánus tudati, érzelmi és viselkedési jelenség más nemzetekkel, azok tagjaival szemben. Okozói közül a leggyakoribb tényezők a következők: előítéletesség, sztereotipizálás, félelem a másától, az ismeretlentől, az idegentől (xenofóbia), bigottság, etnocentrizmus. bűnbakkeresés, másokkal szembeni lenéző, lebecsülő, rosszindulatú, agresszív, gyűlölködő érzelmi és viselkedési beállítottság, uszító propaganda általi manipulálhatóság.

A nemzettudat, a nacionalizmus és a sovinizmus nem egymás okozói. Aki sovinizsza, az nem biztos, hogy patrióta; aki áldozatkész hazafi, nem biztos, hogy más nemzetek tagjait lenézi vagy gyűlöli. Aki tudatában van nemzeti hovatartozásának, az nem biztos, hogy ez okból azt is vallja, hogy „itt élned, halnod kell”, és akinek az a hite, hogy „A haza minden előtt”, annak egyúttal lehet vezéreszméje „a népek testvérré válása” is.

Nem a magyar nemzettudat okozta 1942-ben az újvidéki vérengzés 3,300 halottját, és nem a szerb nacionalizmus okozta a mintegy negyvenezer vajdasági magyar 1944-es legyilkolását. Nem a magyar nacionalizmus okozta 1946-ban 185,000 német származású magyarnak az országból való deportálását, és nem a szlovák nemzettudat okozta 1946-47-ben 44,129 felvidéki magyar elűzését. Nem a magyar nemzettudat okozta a közreműködést abban, hogy 564,507 zsidó származású magyar német haláltáborok áldozata lett, és nem a román, szlovák, szerb nacionalizmus okozza napjainkig a magyar és más nemzeti kisebbségek elleni súlyos hátrányos megkülönböztetést.

Felhasználható a nemzettudat és a nacionalizmus sovinizsza erőszakra? Ugyanúgy, mint ahogy a szülő- és családtisztelet is felhasználható háborús propagandára, az istenhit is felhasználható inkvizícióra. Nem a vallásos buzgalom, hanem a vakbuzgóság és a türelmetlenség, nem a családszeretet, a nemzethűség, hanem az ellenségképeket propagáló agymosás és az ennek áldozatául esők vakhite és agresszivitása az, aminek a kórokozóit kutatnunk kell. A szeretet nem kór, hanem ellentétét megszüntető gyógyír is lehet, ezért támogathatunk, fejleszteniünk, tanítanunk és gyakorolnunk ön- és közérdek. A

patológia: a szellemi sötétség, a gyűlölet és az erőszak, amit az ember védelmében és megmaradása érdekében meg kellene, meg kell szüntetnünk.

3. A nemzettudat — magunkra vonatkoztatva: a magyarságtudat — napjainkban egyszerre mutatja a lábadozás, a vajúdás és a kezdődő kibontakozás jeleit.

A lábadozást azok után, hogy megnyilvánulásait tabuként fojtogatta, tiltotta és büntette a mindenkori hatalom Magyarországon több mint egy, a szomszédos országokban több mint két emberöltő óta. Mint a kómából öntudatra eszmélők keressük a szavakat, a fogalmi, érzelmi kifejezési formákat, néha még csak a múltbeli rekvizitumok, az érzelgős, romantikus szimbólumemlékek után nyúlva, máskor saját kifejezési nehézségeink és mások értetlensége miatt frusztráltak vagy dühösen is, ismét máskor szinte az újjászületettek örömteli, túláradoan bizonygató buzgalmaival.

A vajúdást, mert fájdalommal, kínnal, néhol még vérrel is jár most ez az újjászülés: önmagunknak úgyis mint autonóm magyar nemzeti közösségnek az új életre hozása, különösen ott, ahol vad sovinizmus támadja ezt a folyamatot.

A kezdődő kibontakozást, mert felszabadult lehetőségeinkkel élve, új elemekkel is építkezve rakjuk le most jövőnk modern magyar nemzeti tudata és viselkedése alapköveit.

A felszabadult lehetőségekhez tartozik például az, hogy a világ magyarságának tömbjei, szigetei és szórványai most már szabadon tudhatnak egymásról. Tudhatunk, bár néha csak tudhatunk, ha a diktátorok, rendőrök, cenzorok, besúgók, határőrök hermetikus vasfüggönyei helyett nem állna közénk sokszor még mindig sok egyéb, a szabad és természetes kommunikációt lassító, akadályozó, néha és néhol szinte lehetetlenné tevő tényező. Ezek ellenére, ha akadozva is, de megindult a szabad kommunikáció a magyar nemzetrészek között.

Ennek köszönhetően is részévé vált a modern magyar nemzettudat-fejlődésnek az, hogy mi, magyarok — eddig erőszakkal szétválasztott, különböző országokban élő tömb-, sziget- és szórványlakók — egyre jobban megismerjük egymást. Egymás alaposabb és folyamatosabb, rendszeresebb megismerésével tudatosulnak bennünk azonosságaink és különbözőségünk. Történelmi, kulturális azonosságaink és egymásétól eltérő adottságainkból, helyzetünkből, kényszereinkből is adódó különbözőségeink. Rövid távú, taktikai lépéskényszereink sajátosságai és hosszútávú, stratégiai építkezési programjaink közös céljai. Ami még jövőnk feladata e téren, az az, hogy intézményesítsük felismert közös céljaink érdekében a szolidáris, összehangolt együttműködést.

A magyarságtudat kibontakozásának egy másik új eleme az, hogy kezdhettük, kezdjük kialakítani magyarságunk külpolitikáját. A diktatúrák

emberöltői alatt csak a kormányoknak, pártoknak lehetett külpolitikájuk. Aki magyar csak kapcsolatot akart teremteni bárki külföldivel, azt kémkedés és hazaárulás vádjával büntették. Az utóbbi évtizedekben csak nyugati magyar szervezetek emelhettek szót nyugati országok kormányzati, törvényhozó, tudományos, kulturális és egyéb fórumain a tizenhatmillió magyar legalapvetőbb önrendelkezési, emberi jogi érdekeiért. Most már a szabadon választott magyarországi parlament és kormány — de bármilyen más testület, szervezet, párt, egyház, egyesület vagy csoport is — idegen megszálló kormányok és helyi diktátor-pártok tiltásaitól mentesen gondolhatja külkapcsolatait. A Kárpát-medence többi országa magyar kisebbségi testületei ugyanezt tehetik. Megindult a magyarság érdekeinek külső országok fórumain való határozott hangoztatása, elvárásainak, szükségleteinek nemzetközi fórumokon való tárgyalatása, figyelembe vétetése. Fejlődő magyarságtudatunk új részévé válik mostantól az a tudattartalom is, hogy nem egy zárt, titkos és mindenki mással ellenséges tömb (a Varsói Egyezmény, a „béketábor”) tagjai vagyunk, hanem a világ nemzetei közösségének legitim és egyenjogú — ha nem is mindenben egyenrangú — tagjaiként versenyezhetünk érdekeink érvényesítéséért. Pontos lenne tömbjeink, szigeteink és szórványaink nemzetközi fórumokon végzett magyar érdekvédelem munkásságának intézményes összehangolása, s így a jövőben hatásosabbá tétele.

Modernizálódó nemzettudatunk értékelei tekintetében is változás tapasztalható. Jelen van ugyan még az áldozattudat, hogy nemzeti tragédiáinkért mások a felelősök, hogy eladtak, feldaraboltak, tönkretettek, elhagytak, leigáztak, irtottak, kizsákmányoltak és kiszolgáltattak minket — ami, sajnos, mind része a történelmi tényeknek —, de jelen van már az a felismerés is, hogy mindennek ellenére most történelmi lehetőségünk van a saját sorsunk alakítására, most már a mi képességünk, készségünk, energiánk, bölcsességünk, tehetségünk, szívósságunk, szolidaritásunk és akaraterőnk fogja meghatározni jövőnket. Jelen van néha még a terület-honvágy is, de egyre erősebb a felismerés: nem határváltoztatás, hanem a határok eljelentéktelenítése, szabadon átjárhatóvá tétele a kívánatos mindenütt a világon. Van még sok jele az előítéleteknek is, a rasszista, az antiszemita szemléletnek, a bűnözés emelkedésére cigányellenes, a magyarellenos atrocitásokra etnocentrikus román-, szerb-, szlovák-, oroszellenes érzéssel, véleménnyel reagálásnak, de nagyon sok jele látszik a megértésre, a befogadásra, az egyetértésre, a szövetséges-keresésre, a kézfogásra való hajlandóságnak, szándéknak is. Van még reflex-szerű fejbólintásra készítő tekintélytisztelő is, de növekszik a szuverén polgár döntési bátorsága, és egyre nagyobb teret nyer a teljesítmény-értékelés, a kompetencia mértékegységeinek objektív alkalmazási készsége is. Jelen van még a sokáig

kötelezőként erőszakolt szovjetimádat esetleges egyik reakciójaként is kialakult elfogult, kritikátlan Nyugat-rajongás és -utánzás, de hallhatók, olvashatók néha már józanabb vélemények, elemzések egyes nyugati társadalmak antiszociális jelenségeiről is, és saját útjaink, saját viselkedésformáink kialakítása jelentőségéről, fontosságáról is.

4. Bibó István 1948-ban úgy látta, hogy történelmi tragédiái következtében kialakult félelmei miatt „eltorzult a magyar alkat”. (B.I. *Eltorzult magyar alkat, zsákutcsás magyar történelem*, Válasz, 1948. 4, 289-319. 1.). Németh László az 1956-os forradalom alatt már kedvezőbb diagnózist tudott adni, ezt írta: „ez a néhány nap mutatta meg, nemcsak nekem, de az egész világnak, hogy a magyarság erkölcsileg mekkorát emelkedett” (N.L.: *Emelkedő nemzet*, Szabad Kossuth Rádió, 1956. november 1.).

Hogy egy újabb emberöltő nyomorító hatásai ellenére ismét felemelkedhet-e nemzetünk, az öntudatának, tehát a felemelt fejű magyarságtudatnak korszerűvé, szolidaritás-képessé, egyszerre szeretetteljessé és gyakorlatiassá, befogadó nyitottságúvá és küldetésessé fejlődésétől is függ. Ehhez segítségül érdemes megszívlelnünk Bibó következtetéseit, a fent idézett írásából: „Alkati vonások, nemzeti jellegzetességek tudatosítása helyett sokkal fontosabb azt tudatosítani, hogy mi mindent csinálhat egy közösségből a valóság helyes érzékelése, a tehetetlenség, a hazugság és félelmek zárt köreiből való kitörés, feladatok vállalása, értük való helyállás, közös erőfeszítés és közösségi teljesítmény.”

Pomogáts Béla

Nemzeti integráció

Mondanivalómat voltaképpen egy paradoxonra szeretném építeni, arra ugyanis, hogy az ezredfordulón a magyarságnak talán a legnagyobb feladata a nemzeti integrációban van, a körülötte lévő világ pedig egy állandó, folyamatos és rendkívül veszélyes dezintegrációnak a folyamatát rajzolja meg. A kérdésem az, miként lehetséges magyar nemzeti integráció egy regionális dezintegrációnak a körülményei között? A nemzeti integrációnak, úgy gondolom, két fogalomköre lehet: egy belső és egy külső, tehát egy olyan, amely Magyarországon belül a magyar politikai és szellemi életnek az integrációját kívánja, s egy külső, olyan integrációs folyamat, amely a Trianon után szétszakított magyar nemzetrészeknek a lelki, szellemi kulturális és ha lehet, még ennél nagyobb körű integrációját valósítja meg. A belső integrációnak az igénye rendre mindig megjelent a magyar történelemben,